

ma zatvorio "bezbožne narode", među kojima su i Gog i Magog (iz Otkrivenja 20:8), dok je onaj bezimena, kojega Pseudo-Methodije spominje kao "kralja Grka", nesumnjivo bizantski car. U Bugarskoj tradiciji taj kralj dobiva ime Mihael, što se može odnositi na različite vladare, kako se vidi i iz literature onih koji su to proučavali. Ovdje treba spomenuti i da se identifikacije svakako mijenjaju s vremenom, kao što je i identifikacija Goga i Magoga bila uvijek s onim narodima (s Istoka) koji su u tom trenutku bili najvećom prijetnjom. U bugarskim se proročanstvima 12. stoljeća među narodima češće spominju Kumani, koji su bili plaćenici i u bizantskoj i u bugarskoj vojsci, a od 13. stoljeća i Tatari.

U središnjem dijelu knjige Miltenova je prikupila izvore, *Sources* (139-564). Ovdje se nalazi kritičko izdanje šesnaest staroslavenskih izvora, s prijevodima na bugarski i engleski jezik. Podijeljeni su u tri ciklusa: prvi je vezan uz kraj 11. stoljeća, drugi pripada 13.-14. stoljeću, a treći osmanlijskome razdoblju. U prvom (141-300) se nalaze Vizija i Interpretacija Daniela, Kazivanje Izajijino (pronađeno tek osamdesetih godina 20. st.), Otkrivenje Methodijevo, Komentari Hipolita iz Rima i Hipatija iz Efeza te Bugarska apokrifna kronika. Danielova vizija važna je iz nekoliko razloga, među ostalima i zbog toga što čuva kronologiju događaja iz vremena arapskih osvajanja 8./9. stoljeća. Prijevod na starobugarski načinjen je prema grčkom tekstu koji je sastavljen na Siciliji 827./828., ali nije sačuvan. Drugi ciklus (301-548) također sadrži Danielove vizije – mnogo je različitih tekstova cirkuliralo regijom nakon osvajanja Konstantinopola 1204. godine. Slijede Izajijina vizija i Pandehovo proročanstvo te niz manje poznatih djela poput Legende o antikristu, Proročanstva Leona Mudrog ili Priče o Sibili. Izvori završavaju (549-564) dvama djelima iz osmanlijskih vremena: prvo je o Išmaelitima, za koje je kao predložak korišten dio Pseudo-Methodijeva Otkrivenja, dok je drugo o provali Osmanlija, nastalo u 16. ili 17. stoljeću. Cijela knjiga završava indeksima mjesta i imena (565-572) te iscrpnom bibliografijom (573-605).

Ovo je zaista važno i korisno izdanje, ne samo zbog toga što je plod dugogodišnjeg istraživanja, nego i zbog toga što je nezaobilazna literatura svima onima koji se bave poviješću jugoistočne Europe, odnosima slavenskih država s Bizantom i Osmanskim Carstvom. Nema sumnje da će poslužiti istraživačima povijesti religije, ideja, kultura, a dakako i jednoga dijela staroslavenske književnosti.

Mirko Sardelić

Diplomatarium comitum terrestrium Crisiensium (1274–1439). A Körösi comites terrestres okmánytára (1274-1439). Isprave križevačkih zemaljskih župana (1274.-1439.), prir. Éva B. Halász i Suzana Miljan, *Subsidia ad historiam medii aevi Hungariae inquirendam*, sv. 6, Magyar Tudományos Akadémia – Hadtörténeti Intézet és Múzeum – Szegedi Tudományegyetem – Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára Magyar Medievalisztikai Kutatócsoportja, Budapest – Zagreb 2014., 261 str.

Diplomatarij isprava križevačkih zemaljskih župana, koje su priredile Éva B. Halász i Suzana Miljan, nastao je u sklopu šire suradnje Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu te Istraživačke skupine za proučavanje srednjovjekovne ugarske povijesti Mađarske akademije znanosti, Mađarskog vojno-povijesnog instituta i muzeja, Sveučilišta u Segedinu i Mađarskog državnog arhiva (MTA-HIM-SZTE-MOL Magyar Medievalisztikai Kutatócsoport). Diplomatarij je izašao kao dio serije *Subsidia ad historiam medii aevi Hungariae inquirendam* i to kao njen šesti svezak (do sada su npr. u prvom svesku objavljeni itinerari kraljeva i kraljica u razdoblju od smrti kralja Ludvika do smrti kralja Žigmuda, plod rada Pála Engela i Norberta C. Tótha, te arhontologija prepošta katedralnih i zbornih kaptola za vladavine kralja Žigmunda, koju je kao četvrti svezak serije priredio Norbert C. Tóth).

Specifičnost ovog izdanja jest svakako činjenica da je djelo objavljeno trojezično, na mađarskom, hrvatskom i engleskom jeziku (dakako, ukoliko ne računamo samu izvornu građu pisanu latinskim). Samo djelo podijeljeno je u nekoliko cjelina. Nakon Predgovora (11-14; radi praktičnosti navodim samo broj stranica koji se odnosi na tekst pisan hrvatskim jezikom), slijedi objašnjenje načela transkripcije (23-26), potom popis kratica, popis arhivskih fondova te popis kratica objavljenih izvora (31-34). Nakon toga slijedi studija o samim križevačkim zemaljskim županima (69-104), unutar koje se u obliku dodatka nalazi arhontološki popis križevačkih zemaljskih župana, a koju slijedi bibliografija (143-146) te dvije karte sa smještajem križevačkog županata (147-148). Potom slijedi sama srž djela, odnosno isprave križevačkih zemaljskih župana (149-226), a djelo završava s kazalima (227-258) i bilješkama o autoricama (259-261).

Križevački zemaljski župani (*comites terrestres*) nalazili su se na čelu zajednice nižeg plemstva križevačkog županata, koji se nalazio u sjeverozapadnom dijelu srednjovjekovnog kraljevstva Slavonije. Prvi spomen o položaju križevačkog zemaljskog župana nalazimo 1249. godine, kada se u izvorima kao zemaljski župan javlja Prevša. No, iako i poslije Prevše u iduća dva desetljeća nalazimo osobe s titulom križevačkog zemaljskog župana, prva sačuvana isprava koju ju izdao jedan križevački zemaljski župan datira iz 1274. godine. Posljednja pak isprava koju je izdao jedan križevački zemaljski župan datira iz 1439. godine. Za to razdoblje, dakle od 1274. do 1439. godine, ukupno je ostalo sačuvano 65 isprava zemaljskih župana. Kao što to navode autorice, dio isprava sačuvan je kao original (ukupno 41 isprava, koje se čuvaju u zbirkama Hrvatskog državnog arhiva, Nadbiskupijskog arhiva u Zagrebu, Arhiva Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti te zbirkama Mađarskog državnog arhiva), dio njih sačuvan nam je u obliku prijepisa (9), dva dokumenta poznata su samo preko arhivskih elenka, a 12 isprava sačuvano je kao spomen u drugim ispravama.

Iako možda ne tako dobro dokumentirani kao drugi službenici kraljevstva (banovi ili vicebanovi te križevački i zagrebački župani, da se zadržimo samo na prostoru srednjovjekovne Slavonije) sačuvani izvori koji se tiču križevačkih zemaljskih župana pružaju i više nego dovoljno materijala za njihovo istraživanje, kao što je to jasno već i iz same uvodne studije autorica. Nakon što su razmotrile dosadašnju hrvatsku i mađarsku literaturu, a koja je općenito više pozornosti posvećivala samim županatima nego zemaljskim županima kao osobama na čelu tih jedinica, autorice su obradile nekoliko aspekata institucije križevačkog zemaljskog župana. U prvom redu autorice razmatraju položaj županata u razdoblju 13. i 14. stoljeća na području južno od rijeke Drave, budući su na tom prostoru, za razliku od područja sjeverno od rijeke Drave, županati preživjeli kao administrativne jedinice usprkos formiranju dvaju poprilično velikih županija, Zagrebačke i Križevačke, a samim tim preživio je i društveni sloj *iobagiones castri* koji je bio vezan uz utvrde koje su činile centar županata. Autorice potom donose kratke biografije osoba koje su obnašale dužnost križevačkog zemaljskog župana. U 13. i 14. stoljeću zemaljski su se župani birali među redovima samih *iobagiones castri* (u čijim rukama je i bio izbor zemaljskog župana), dok u 15. stoljeću tu poziciju popunjavaju plemići, no koji su najvjerojatnije svoj društveni uspon prema plemstvu počeli kao pripadnici jednog od četiri roda u koje su bili okupljeni *iobagiones castri* križevačkog županata. Autorice također razmatraju djelovanje zemaljskog župana, primjećujući promjene u opsegu njegovih aktivnosti u razdoblju od 13. do 15. stoljeća. U 13. i 14. stoljeću njihove su se aktivnosti većinom okretale oko zemljišnih transakcija, no u 15. stoljeću, iako i dalje većinom vezane uz pitanja posjeda, njihove aktivnosti postaju raznovrsnije. Zemaljski župan također je održavao i sudišta, na kojima je presuđivao zajedno s *nobiles castri* u sporovima koji su se ticali samih *nobiles castri* križevačkog županata (kako se od 15. stoljeća počinju nazivati u izvorima), a u sporovima koji su nadilazili granice županata i koji su uključivali plemiće kraljevstva (*nobiles regni*) bili su uključeni pripadnici i te društvene skupine.

Autorice su u uvodnoj studiji također napravile i diplomatsku analizu isprava. Prilikom same transkripcije isprava i njihove organizacije autorice su se držale nekoliko načela. U prvom redu, isprave su složile kronološkim redom. Regesti isprava donijeti su na latinskom, pri čemu je opisana forma u kojoj je isprava ostala sačuvana (original, prepisani sadržaj ili samo spomen u drugim sačuvanim ispravama). Uz isprave je također priložena signatura pod kojom se isprava čuva u arhivu u kojem se nalazi, a povrh toga, ukoliko se isprava ne nalazi u Mađarskom državnom arhivu, naznačena je signatura pod kojom se fotografija isprave čuva u zbirci Fotografija diplomatskog arhiva (*Diplomatikai fényképgyűjtemény*) Mađarskog državnog arhiva. Kod originalnih isprava autorice također donose podatke o materijalu, veličini, mjestu i načinu pečačenja isprava. U konačnici, valja dodati kako su u transkripciju uključene kasnije ili istovremene bilješke s poledina isprava.

Diplomatarij koji je plod iznimnog truda dvaju autorica, Éve B. Halász i Suzane Miljan, bez imalo sumnje bit će nezaobilazan za svakoga tko se namjerava dotaknuti pitanja zemaljskih župana na području srednjovjekovne Slavonije. Kako s obzirom na uvodnu studiju, u kojoj su postavile temelj za svako buduće istraživanje, tako i s obzirom na samu transkribiranu izvornu građu, od koje je veliki dio do sada bio neobjavljen, ovo djelo može poslužiti samo kao poticaj drugim sličnim pothvatima, koji nas, nadam se, čekaju u bliskoj budućnosti.

Antun Nekić

Marija Zaninović-Rumora i Joško Bracanović, *Izvori o hvarskom pučkom ustanku*, Matica hrvatska Hvar, Hvar 2014., 326 str.

Dugotrajnim istraživanjem, sakupljanjem i obradom arhivskih izvora i relevantne literature povjesničarka Marija Zaninović-Rumora iz Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru i Joško Bracanović, mlađi povjesničar i voditelj Kaptolskog arhiva u Hvaru, priredili su i objavili u izdanju Matice hrvatske Hvar 2014. knjigu *Izvori o hvarskom pučkom ustanku* na 326 stranica teksta. To njihovo djelo čini prvo sabrano izdanje povijesnih izvora o hvarskom pučkom ustanku s početka 15. i 16. stoljeća (1510.-1514.). Već na početku ovoga prikaza potrebno je pozdraviti ovakav pristup to dvoje naših povjesničara koji su svojim dugotrajnim i mukotrpnim radom te velikim marom uspjeli sakupiti i analizirati veći dio objavljenih i neobjavljenih povijesnih dokumenata i relevantne literature, koji nam daju na uvid, ne samo "izvornu" sliku hvarskog pučkog ustanka i njegova vođe Matije Ivanića, nego otkrivaju i čitav niz društvenih zbivanja na Hvaru s jedne strane i venecijanske politike u 15. st. s druge strane. Uz to, priloženi izvori približavaju nam jasnu sliku življenja na Hvaru u razdoblju društvenih staleških razlika, plemića i pučana, te mudru i lukavu, a često i okrutnu politiku Venecije, gospodariče naših obalnih gradova Zadra, Šibenika, Trogira, Splita i Korčule u kojima je Hvarski pučki ustanak imao zapažen odjek. Ulazeći dublje u sadržaj objavljenih izvora pred očima nam se stvaraju gotovo nadnaravne slike hvarske prošlosti, poput onog slikovitog događaja s raspehom koje je krvarilo upravo u danima kada je Hvarski pučki ustanak bio na vrhuncu napetosti, ili pak o njegovu odjeku u priobalnim gradovima; kao i o poimanju mira i rata u venecijanskoj politici. Ti dokumenti sadrže i druge slike hvarske prošlosti koje, između ostalog, oslikavaju uzornost plemstva u Dalmaciji i nasuprot njemu, dalmatinskog, pa tako i hvarskog pučka i njihova statusa u venecijanskom carstvu. Priloženi izvori kronološkim slijedom pružaju nam gotovo cjelovitu sliku svih tih nemilih događanja na otoku Hvaru u navedenom razdoblju između 1510. i 1514. godine, pa iako nije moguće doći do potpune istine o svim okolnostima i uzrocima koji su doveli do navedenog ustanka, ipak valja istaći da su dvoje spomenutih autora toga djela temeljem izvorne građe te stručnih prijevoda koje su načinili naši eminentni prevoditelji, prije svih Jakov Stipišić, a onda Ljerka Šimunković, Milenko Lončar, Adrijana